

Obce pogranicze 1945-1946. Sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich, red. Michał Śmigieł, Bohdan Halczak, Roman Drozd, Warszawa 2015, ss. 222

Na ziemiach południowo-wschodniej Polski, pomimo zakończenia II wojny światowej nadal trwał zbrojny konflikt polsko-ukraiński. Jednym z jego etapów były zewnętrzne, w większości przymusowe, przesiedlenia do USRR (1944-1946) oraz wewnętrzna deportacja pozostałej ludności ukraińskiej i łemkowskiej na tzw. Ziemie Odzyskane w ramach akcji „Wisła” (1947). Podjęte przez władze państwowe działania miały „ostatecznie rozwiązać” problem ukraiński w Polsce. Przy okazji uruchomiony został proces, którego celem było doprowadzenie do wynarodowienia innych grup narodowych¹.

Zagadnienie powojennych stosunków polsko-ukraińskich jest tematem wielu opracowań historycznych zarówno polskich, jak i ukraińskich². Po 1989 roku było również przedmiotem licznych międzynarodowych konferencji naukowych poświęconych pograniczu polsko-ukraińskiemu, w których uczestniczyli między innymi badacze z Czech i Słowacji. Pomimo że Czechosłowacja bezpośrednio nie była zaangażowana w konflikt polsko-ukraiński, to wspierała władze polskie i radzieckie. Poprzez tzw. wywiad ofensywny pozyskiwano informacje o stanie bezpieczeństwa publicznego po polskiej stronie granicy oraz o działalności Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). W celu zabezpieczenia własnej granicy (m.in. przed ucieczkami z Polski cywilnej ludności ukraińskiej i łemkowskiej na Słowację w celu uniknięcia wysiedlenia, przekraczanie granicy przez oddziały UPA, oraz zwalczania przemytu)³ władze czechosłowackie powołały pod koniec 1945 roku specjalne zgrupowanie wojskowe

¹ Zob. E. Misiło, *Polska polityka narodowościowa wobec Ukraińców 1944-1947*, [w:] *Polska, Polacy, mniejszości narodowe*, red. W. Wrześniński, Wrocław 1992; E. Mironowicz, *Polityka narodowościowa PRL*, Białystok 2000; L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944-1960*, Łódź 2003.

² Z obszernej literatury zob. m.in.: *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946. Dokumenty 1944-1945*, t. 1, red. E. Misiło, Warszawa 1996; *idem, Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946*, t. 2, *Dokumenty*, Warszawa 1999; G. Motyka, *Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943-1948*, Warszawa 1999; J. Pisuliński, *Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944-1947*, Rzeszów 2009; R. Kabaczij, *Wyniani na stępy. Przesiedlenia ludności ukraińskiej z Polski na południe Ukrainy w latach 1944-1946*, Warszawa 2012.

³ Zob. M. Śmigieł, *Łemkowski ucieńcy na Slovensku (1946): hromadné prechody na územie krajiny, internácia v Strážskom a odsun*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność kultura materialna i duchowa*, t. 2, red. S. Dudra, B. Halczak, I. Betko, M. Śmigieł, Zielona Góra-Słupsk 2009, s. 97-114.

pn. Zabezpieczenie Terytorium Pogranicza (działało początkowo pod kryptonimem „Jaroslv”, a od stycznia 1946 roku jako „Jánošík”). Od początku 1946 roku na pograniczu północno-wschodnim rozwinął też działalność Wywiad Ochronny (wywiad i kontrwywiad). Działania te były ponadto wspomagane przez lokalne posterunki policji oraz straży celnej. Ogółem wojskowe siły czechosłowackie liczyły około 2500 żołnierzy oraz kilkuset funkcjonariuszy policji i straży celnej. Dodatkowo dowódca Zabezpieczenia Terytorium Pogranicza „Jánošík” podpułkownik Ján Stanek otrzymał nadzwyczajne uprawnienia na obszarze działania zgrupowania (*de facto* miał do dyspozycji cały aparat państwowy na tym terenie). Wiosną 1946 roku utworzone zostało nowe zgrupowanie wojskowe („Ocel”, od lipca 1946 r. działające pod kryptonimem „Teplice”), które przejęło zadania poprzednich jednostek. Jego głównym celem było zwalczanie oddziałów UPA przenikających przez granicę polsko-czechosłowacką (w czerwcu 1946 roku zgrupowanie to liczyło ponad 11 tys. żołnierzy).

Recenzowany tom składa się z 72 dokumentów. Są one wynikiem kwerendy głównie w Wojskowym Archiwum Historycznym w Bratysławie oraz Archiwum Służb Bezpieczeństwa w Pradze. Wykorzystano również pojedyncze dokumenty znajdujące się w Archiwum Państwowym w Preszowie, Archiwum Kancelarii Prezydenta Republiki w Pradze i w Słowackim Archiwum Państwowym w Bratysławie.

Zgromadzone w tomie dokumenty zostały stworzone przez służby czechosłowackie od 7 października 1945 roku (Informacja Oddziału FS⁴ w Runinie do Powiatowej Rady Narodowej w Sninie o nielegalnym, gromadnym przejściu granicy przez ludność ukraińską z południowo-wschodniej Polski [miejsowość Wetlina] na terytorium Czechosłowacji) do 31 sierpnia 1946 roku (Przegląd informacji uzyskanych przez dowództwo Grupy Operacyjnej „Teplice” o położeniu jednostek UPA w południowo-wschodniej Polsce [województwo krakowskie i rzeszowskie] i działaniach Wojska Polskiego na pograniczu).

Dokumenty dotyczą spraw wojskowych (raporty, telefonogramy, radiodepesze i meldunki dowódców wojskowych poszczególnych oddziałów, sprawozdania i raporty sytuacyjne) oraz cywilnych (informacje o położeniu ludności cywilnej oraz o masowych ucieczkach Ukraińców i Łemków na Słowację). W zainteresowaniu władz czechosłowackich były również zagadnienia gospodarcze (dokument 71: Dodatek do sprawozdania ogólnego kierownika oddziału „Teplice – 6” [OBZ] Dowództwa Grupy Operacyjnej „Teplice” o sytuacji gospodarczej na terytorium polskim, na obszarze zlokalizowanym do 30 km od granicy z Czechosłowacją za okres od 1 do 31 sierpnia 1946 r.). Przy ich opracowywaniu korzystano między innymi z informacji agenturalnych pozyskanych od tajnych informatorów (m.in. „Bezkyd” o sytuacji w rejonie wsi Wisłok Wielki i „Sektor” o sytuacji w rejonie wsi Komańcza). Częścio-

---

⁴ Inspektorat Straży Finansowej.

wo były one przekazywane dla polskiego i radzieckiego oficera łącznikowego.

Przedstawione w tomie dokumenty ukazują obraz wydarzeń dziejących się w południowo-wschodniej Polsce w pierwszym powojennym okresie obserwowany przez funkcjonariuszy państwa czechosłowackiego. Należy podkreślić, że w początkowym okresie ich wiedza na temat sytuacji w tym regionie była znikoma. Pisano nawet o trwającej „prawdopodobnie rewolucji” (dokument 12). Służby czechosłowackie były przede wszystkim zaskoczone dużą liczbą ludności cywilnej uciekającej z Polski (m.in. 21 maja 1946 r. zakończono usuwanie 4011 uchodźców z Polski – dokument 52⁵). Nowe, w większości nieznane dotąd materiały źródłowe, niewątpliwie wzbogacą wiedzę o trudnych i skomplikowanych relacjach polsko-ukraińskich w latach 1945-1946. Staną się też pomocne do badań dotyczących sytuacji w okresie przesiedleń ludności łemkowskiej i ukraińskiej do USRR i przygotowań do akcji „Wisła”.

Stefan Dudra

Uniwersytet Zielonogórski

---

⁵ W dokumencie nr 57 podano, że do 24 maja 1946 r. usunięto ok. 4600 osób.